"Σύντομο σχόλιο στο βιβλίο του Μ. Χατζιδάκι "Ο Καθρέφτης και το μαχαίρι", Ικαρος, Αθήνα 1988

Στα κείμενα του Μάνου Χατζιδάκι που περιέχονται στο βιβλίο του "Ο Καθρέφτης και το μαχαίρι" τα ζητήματα τέχνης και αισθητικής εκδηλώνονται μέσα σ' ένα ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο. Στα περισσότερα απ' αυτά η αισθητική στάση είναι μια από τις πλευρές της γενικότερης αντίθεσης του συνθέτη σε κοινωνικές, πολιτικές, θεσμικές λογικές, ιστορικά διαμορφωμένες, που βασάνισαν αυτόν τον τόπο (και τον ίδιο αφού αυτόν τον μεσογειακό τόπο τον αγάπησε πολύ).

Βέβαια η αντίσταση στην Εξουσία όπως πολύ σωστά και ο ίδιος υποστήριζε, είναι συνάμα και αντίσταση στην "επιτυχία", ακριβώς διότι τους όρους της επιτυχίας τους διαμορφώνει και τους διασφαλίζει ο συνασπισμός εξουσίας. Και αυτός ο αστικός συνασπισμός εξουσίας όχι μόνον επεδοκίμασε αλλά και επεβράβευσε την ιδιότυπη "αντίσταση" του Χατζιδάκη και των φίλων του. Γιατί αυτή η αντίσταση ήταν κυρίως "αισθητική" και περίκλειστη στη σφαίρα της ατομικής επιθυμίας. Ο Χατζιδάκης δεν συντάχθηκε με την εθνικοφροσύνη της δεξιάς, με το ελληνοχριστιανικό τρίπτυχο "Πατρίς-Θρησκεία-Οικογένεια". Αντί όμως μνησικακίας εισέπραξε ευγνωμοσύνη. Γιατί "προέβλεψε" την μετεμφυλιακή, μεταψυχροπολεμική, μεταπολιτευτική ανανέωση της αστικής εξουσίας και συνέβαλε, αυτός και οι φίλοι του να της δοθεί ένα αξιοπρεπές, ευπαρουσίαστο, "μεσογειακό" πολιτιστικό πρόσωπο.

Είναι γνωστές οι πηγές της ευαισθησίας του Χατζιδάκη: το μεσογειακό, το λαϊκό, το μυθικό και το ερωτικό στοιχείο. Αυτές οι ευαισθησίες πέρασαν όμως από φίλτρα για να μεταστοιχειωθούν σε ποίηση και μουσική. Η καλλιτεχνική εργασία έγινε μέσα σ' ένα ορισμένο πολιτιστικό κλίμα (Σεφέρης, Ελύτης, Γκάτσος, Κουν, Τσαρούχης, Ντασέν, Κακογιάννης). Μας άρεσε πολύ το αποτέλεσμα και μας αφόπλισε.

'Επειτα, καθώς απέναντι σε αυτές τις στέρεες καλλιτεχνικές μορφές, δεν υπήρχε παρά μόνον φτηνή συνθηματολογία με ελάχιστες κατά τη γνώμη μου εξαιρέσεις (τον πρώτο Κατσαρό, τον Κλείτο Κύρου, τον 'Αρη Αλεξάνδρου και μερικούς άλλους) το αποδεχθήκαμε. Και ο Χατζιδάκης έθεσε τη σφραγίδα του στο λαϊκό αίσθημα "με βαθύ και ανεξίτηλο τρόπο". Και καθώς τώρα προσπαθώ να αναφερθώ αναδρομικά σε δικές μας αδυναμίες και παραλείψεις, σε αδυναμίες και παραλείψεις της Αριστεράς, αισθάνομαι ότι βρίσκομαι σε αντίθεση με κοινές και παγιωμένες παραδοχές. Είναι γεγονός ότι ο "εξευγενισμός" των λαϊκών προτιμήσεων δεν προήλθε από καλλιτέχνες και διαννοούμενους συνδεμένους οργανικά με το λαϊκό κίνημα. Είναι γεγονός ότι αυτός ο εξευγενισμός έγινε μέσα στο ίδιο, το βάρβαρο τελικά καπιταλιστικό πλαίσιο. Είναι πραγματικά ολ' αυτά κι είναι ανώφελο να τ' αρνιέται κανείς.

Είναι κομμάτι της ιστορίας μας και πιο ειδικά κατ' εμέ κομμάτι της ήττας που ήταν και στο πολιτιστικό μέτωπο ήττα (παρά την πνοή και την ελπίδα που είχε δώσει η εικοσαετία 1945-65 σ' αυτόν τον τομέα). Υπάρχει όμως κάτι στο οποίο θα ήθελα να επιμείνω. Αυτά τα αισθητικά κριτήρια δεν είναι μια για πάντα δεδομένα. Αλλά για να δούμε το πράγμα πιο αναλυτικά, θα πρέπει έστω και για λίγο να ξεφύγουμε από τη γοητεία της αστικής παιδείας, ιδιαίτερα όταν βασίζεται σε θέματα καθολικά όπως ο έρωτας και ο θάνατος (υποβάλλοντας έτσι ότι όλα τα ανθρώπινα αισθήματα είναι καθολικά και ότι οι πρακτικοί διαχωρισμοί, οι διαχωρισμοί της ζωής που γεννούν και διαφοροποιούν την αίσθηση της πραγματικότητας, δε χωράνε στη μεγάλη τέχνη). Γιατί υπάρχουν και άλλοι τρόποι ν' αντιμετωπίσει κανείς "αισθητικά" την ιστορία (όπως το κινηματογραφικό έργο του Κ. Σφήκα), ν' αντιμετωπίσει το λαϊκό στοιχείο (όπως το παλιό, αυθεντικό ρεμπέτικο), ν' αντιμετωπίσει τέλος τον ερωτισμό όπως, στη "λαϊκή" ερωτική τριλογία του Παζολίνι όπου ο έρωτας βρίσκει πάντα τρόπους να διαφεύγει τον κοινωνικό έλεγχο και δε γίνεται ποτέ "αρρώστεια", "ζωτικότητα που φλέγεται" και αυτοκαταναλώνεται.